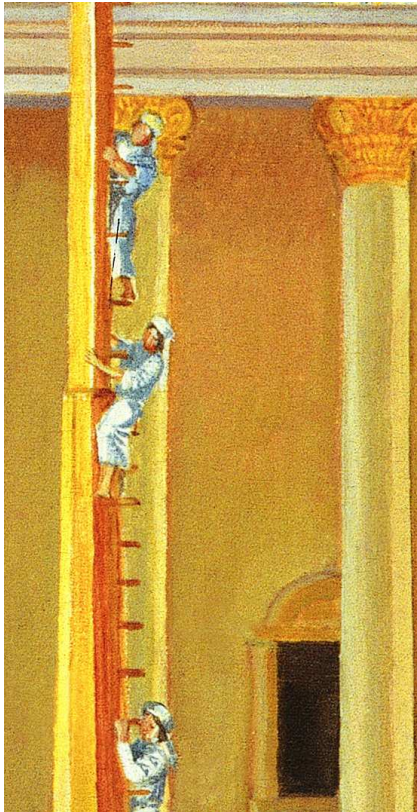

מערכה סו. קדושת אויר העזרה (כו,א)

כעזרה, כשהיה מוליך בידו דם ואבריים למזבח – היו נפסלים ביוצא². ג. האחרונים (משנה למלך הל' שגגות יא,ד; אור שמח שם) הוכיחו כאמור גם מסוגייתנו, בפרט משום שרבא הוא האומר זאת כאן, ומסופק שם!

אולם חבל ראשונים נוטה לגרסה שהספק בשבועות הוא בקדושת אויר העזרה. לשון רבנו חננאל שם: "אדם טמא שתלה עצמו באויר עזרה אם חייב משום מטמא מקדש או דלמא כיון דלא נגע לאו ועלתה בתיקו", ונראה שגרס

תלה עצמו באויר העזרה. הגמרא בשבועות דנה האם טמא שנמצא באויר העזרה ואינו עומד על הקרקע חייב כרת על כניסתו לעזרה. לדעת רוב הראשונים, הספק אינו על עצם קדושת אויר העזרה אלא על הלכות הכניסה למקדש בטומאה.

כגרסה השנייה (כפי שכתב הרמב"ן, ובדוחק יישב דבריו גם לפי גרסתנו, שכיון דלא נגע אין שהייתו שהייה). כך גם נראה ברמב"ם בהל' שגגות, ראה להלן, ויש אומרים שזוהי גרסת רש"י³.

בתוס' הרא"ש שם יישב גרסה זו ותירץ את הקושיה מדין ביאה במקצת: "היכא דגוף האדם עומד על הקרקע, אף מקצת גופו חשוב כמונח על הקרקע, אף על פי שהוא בחוץ... לענין זה אמרינן ידו בתר גופו גרירא דחשיבא כמונחת על גבי קרקע"⁴. בריטבי"א תמה על תירוץ זה: אם יש מקום לומר שידו

נגררת אחר גופו, מדוע לא נאמר כן גם לענין זה שייחשב כעומד מחוץ לעזרה? אפשר שכוונת הרא"ש, שהשאלה על אויר העזרה איננה על קדושת האויר, אלא על איסור הכניסה לטמאים, האם נאמר דווקא למי שמונח על גבי

שטח העזרה נתקדש כ"חצר אהל מועד", המקום המיועד להקרבת הקרבנות. מקדושה זו נובעות הלכות רבות, כגון איסור כניסת הטמאים לעזרה. הגמרא עוסקת בשאלה, האם רק פני הקרקע נכללים בקדושה זו, או גם האויר שמעליה. יש לברר: מה מקורה וגדרה של קדושת האויר? האם דין זה מוסכם? ומהן ההשלכות ממנו?

הסוגיה כאן: אויר העזרה נתקדש כעזרה

אביי אומר שהתולה ומגביה את הבהמה מן הקרקע בשעת קבלת הדם בקדשים קלים – קבלתו כשרה. על כך אומר רבא, שהדבר נובע מהדין ש"אויר פנים – כפנים דמי", שהרי קבלת הדם צריכה להעשות בעזרה (ומכח זה תמה על אביי, מדוע בקדשי קדשים לדעתו אויר הצפון אינו כצפון, ראה במערכה הקודמת). פשטות הסוגיה שדין אויר העזרה מוסכם באין חולק.

סוגיית הגמרא בשבועות: האם יש ספק בקדושת אויר העזרה?

בגמ' בשבועות (יז,א) מובאת בעיה בלשון זו: "בעי רבא: [טמא ש]תלה עצמו באויר עזרה, מהו? כי גמירי שהייה – שהייה דבת השתחוואה, דלאו בת השתחוואה לא גמירי; או דלמא בפנים שהייה גמירי, לא שנא דבת השתחוואה ולא שנא דלאו בת השתחוואה? תיקו". על פי נוסח זה, צדדי הספק עוסקים בהלכה המיוחדת שהחויב על כניסת טמא איננו אלא אם שהה בעזרה שיעור זמן הראוי להשתחוואה, ואין ספק לגבי קדושת האויר. אולם תוס' שם (ד"ה תלה) מציינים לגרסה אחרת בבעיית רבא: "תלה עצמו באויר עזרה מהו? אויר עזרה כעזרה דמי או לא? תיקו". על פי גרסה זו רבא מסתפק, לכאורה, בעצם קדושת האויר.

רוב הראשונים על אתר דוחים גרסה זו¹, ומוכיחים שאין ספק שאויר עזרה כעזרה: א. בגמ' (זבחים לב,א-ב) מבואר שטמא שעמד מחוץ לעזרה והכניס את ידו לפנים העזרה – חייב (לדעה שביאה במקצת שמה ביאה), ומוכח בסוגיה (מהדיון על הכנסת בהונות המצורע לעזרה) שמדובר גם כשלא נגע ברצפת העזרה, אלא הושיט ידו לאויר גרידא, ומכאן שהאויר נתקדש. כמו כן בגמ' ביומא (לא,א) נאמר שביאה במקצת שמה ביאה לענין החיוב לטבול בעזרה, דומיא דבהונות המצורע. ב. אם אויר עזרה לא היה מקודש

1. תוספות; רמב"ן; רשב"א; ריטב"א; ר"ן.

2. תוספות. במשנה למלך תמה על ראייה זו, שכן בקדושת אויר המזבח מצינו (להלן פח,א) חילוק בין דבר המוחזק ביד כהן שעל גבי המזבח, שדינו כמונח במזבח, לבין דבר התלוי באוירו (כגון שמוחזק בקנה על ידי אדם העומד בקרקע העזרה), שדינו מסופק; ואם כן בדיון בשבועות על טמא שתלה עצמו בעזרה, הדומה למצב השני, אין להוכיח מהמצב הראשון! ליישוב קושיה זו עיין להלן מערכה ריג הערה 12.

3. הריטב"א כותב בפשטות שכן גרסת רש"י, ונראה שהיתה לפניו גרסה שונה

ברש"י מזו שלפנינו. בתוס' הרא"ש גרס ברש"י כמו לפנינו, שכתב רק שהבעיא עוסקת במי ששהה כשיעור, והרא"ש מדקדק מזה שלדעתו הספק הוא על קדושת אויר העזרה וגרסו כרבנו חננאל, עיין שם.

4. חילוק זה דומה לחילוק הגמ' לענין אויר המזבח, ראה לעיל הערה 2, אלא ששם מדובר על העומד במזבח ועבודה בידו, ואילו הרא"ש מרחיב זאת גם למי שעומד מחוץ לעזרה (ונחלקו אחרונים במקרה דומה בענין אויר המזבח, שעומד בקרקע העזרה ואוחז קרבן מעל אויר המזבח, עיין מערכה ריג: חילוקו של רב אשי, ושם הערה 12).

העזרה נתקדש רק כפועל יוצא מקדושת השטח שתחתיו (והנתלה נחשב כנשאר באותו מקום). להלן נרחיב בביורו חקירה זו.

השתחוואה במקדש. ההשתחוואה לא נקבעה בתורה כחובה, אבל היתה חלק בלתי נפרד מעבודת ה' במשך הדורות. במקדש היא נעשית בצורה מיוחדת: "פישוט ידים ורגלים". הנכנס למקדש בטומאה חייב כרת רק אם שהה משך זמן המספיק להשתחוואה. הסוגיה בשבועות על אויר העזרה, לשיטת רוב הראשונים, נוגעת לדין זה.

מקורה וגדרה של קדושת האויר

יש לברר האם קדושת האויר נובעת מכוונת המקדשים, שרוד ושלמה שקידשו את שטח העזרה רצו לכלול בקדושת העזרה גם את האויר; או שמא זוהי הלכה קבועה שקידוש מקום מסוים מוליד ממילא קדושה גם באוירו?⁵

שאלה זו קשורה לחקירה הנ"ל של האור שמח, האם קדושת האויר היא קדושה עצמית, ואם כן – מסתבר שהדבר נובע מכוונת המקדשים, שכשם שתחמו את השטח המקודש באורכו ורוחבו כך גם בגובהו; או שעצם קדושת הקרקע מקדשת את האויר שמעליה.

בנושא זה דן הראב"ד בפירושו לתמיד (כו,א, נדפס בדף ל,ב-לא,א), סביב הכלל "גגין ועליות לא נתקדשו" (פסחים פה,ב), וזו לשונו: "ולי נראה... אפילו למאן דאמר דעליות וגגין לא נתקדשו, היינו אותם שהיו באותה שעה כשנתקדשה העזרה, אבל מכאן ואילך, כל מה שיעשה באויר העזרה שום דבר – הכל קדוש, דלאו כל כמיניה על ידי בניינו להפקיע קדושת אויר העזרה שנתקדש. ובשלמא הלשכות שהיו בנויים בשעה שנתקדשה העזרה, יש לומר

מערכה עח: הסוגיה ביומא.

7. יצוין שהר"י מיגאש, שהרמב"ם הרבה ללכת בעקבותיו (כפי שכתב בסוף הקדמתו למשנה), גורס בגמ' בשבועות כמו לפנינו.

8. עמד על כך באור שמח, ופירש זאת לפי דרכו להלן. גם מקומה של הלכה זו מורה כך, שהרי כתבה בהלכות שגגות העוסקות בחיוב הקרבן, ולא בהלכות ביאת המקדש (פרק ג, ותמה על כך הר"י קורקוס שם הל' יט), שם נתבאר יסודות איסור הכניסה לעזרה. אם הספק על קדושת האויר – הרי זה ספק בעצם איסור הכניסה, אבל אם הספק בשיעור בלבד – הרי הוא נוגע רק לחיוב בקרבן. אלא שהבחנה זו בין הל' ביאת המקדש להל' שגגות אינה ברורה לגמרי, עיין הל' ביאמ"ק שם הל' כב-כד.

9. לדיון דומה עיין להלן מערכה קמ, באשר למשך זמן הקדושה.

הקרקע⁵. לפיכך יש לומר שמי שעומד על הרצפה, אפילו בחוץ, נחשב כמונח, וראוי להתחייב על הכנסת ידו משום שגם האויר קדוש, ואין צורך שיהיה רצף בין ידו שבאויר העזרה לבין קרקע העזרה⁶. באופן זה נתקרבה שיטת הרא"ש לתוס' וסיעתו שם שהוכיחו שאויר העזרה כעזרה, וכך דבריו אינם נסתרים מהסוגיה כאן, בה פשוט לרבא שאויר פנים כפנים אפילו במי שאינו מונח כלל על גבי קרקע.

פסקי הרמב"ם

הסתירה לכאורה בין הסוגיות, שכאן פשוט שהאויר נתקדש ובשבועות על פי גרסת כמה ראשונים הדבר מסופק, קיימת גם בפסקי הרמב"ם: בהל' פסולי המוקדשין (א,כ) הביא את הסוגיה כאן: "היה עומד בעזרה ותלה המזרק בידו וקיבל הדם באויר, או שהגביה הבהמה וקיבל הדם באויר – כשר, שאויר המקום – כמקום". לעומת זאת בהלכות שגגות (יא,ד) הביא את הספק בשבועות בלשון זו: "אם תלה עצמו באויר עזרה, הדבר ספק אם אויר עזרה כעזרה או אינו כעזרה".

כמה מנושאי כלי הרמב"ם כתבו שהרמב"ם גרס כרבנו חננאל והעתיק לשון הגמ' כדרכו⁷, אבל כוונתו כפירוש תוס' וסיעתו, האם אויר העזרה כעזרה לעניין דין שהייה (ר"י קורקוס בתירוצו השני; לחם משנה ומשנה למלך). ראייה לפירוש זה מקישור הדברים בהלכה זו: "מי שטימא עצמו במזיד ולא שהה כשיעור, הרי זה ספק אם שיעור השתחווייה לאנוס בלבד או אף למזיד... וכן אם תלה עצמו וכו'. הדמיון בין הדברים ("וכן") אינו רק בכך שיש ספק בחיובו, אלא גם בטיב הספק, האם בעיני שיעור השתחווייה⁸.

באור שמח (הל' שגגות שם) ביאר את רבנו חננאל והרמב"ם באופן אחר, שיש בו הבנה מחודשת של דין אויר העזרה. הלכה היא, שמי שנטמא בעזרה – חובתו לצאת מיד בדרך הקצרה ביותר, ואם יצא בדרך ארוכה יותר, או שהה כשיעור השתחווייה – חייב (עיין הל' ביאת המקדש ג,כא-כב). הספק בנתלה הוא במי שנטמא בהיותו על רצפת העזרה ואז נתלה באויר, והשאלה היא האם דינו כהולך בדרך ארוכה יותר, שחייב מיד, או דינו כנשאר במקומו, שחייב רק בשיעור שהייה. שורש הספק תלוי במהות קדושת האויר: האם האויר נתקדש בקדושה עצמית, שכשם שאורך העזרה ורוחבה נתקדש כך גם רומה (ואם כן הנתלה הרי זה כמי שהולך למקום אחר בעזרה, שחייב מיד); או שאויר

5. כעין הדין שבעיני "דרך ביאה", עיין בשבועות שם עמ' ב, וכיוצא בזה כתב הר"י קורקוס הל' ביאת המקדש ג,ט.

6. הריטב"א עצמו מעלה אפשרות לחלק כך, ודחאה: "וליתא, דאם כן לא ילפינן מהתם [מבהונות המצורע] דביאה במקצת לא שמה ביאה, דדילמא שאני התם דידו בתר גופו גירא, כדאמרינן לעניין שבת". נראה מדבריו שהבין שאכן יש מקום לחלק בין הדברים, שלעניין הגדרת מקומו ייחשב כעומד בעזרה וידו תיחשב כמונחת, אלא שעל כל פנים אין הכרח בחילוק זה, ולכן תמה מניין לגמ' ביומא להוכיח שביאה במקצת לא שמה ביאה מדין בהונות המצורע, שהרי אפשר שהבהונות שאני, שהם באויר, ומכאן שהגמ' ביומא סוברת שאין מקום לחלק בכך. אך יש להעיר, שפשטות הגמ' ביומא להיפך, שהוכיחה מבהונות שאכן ביאה במקצת שמה ביאה, עיין להלן

ממילא מסמיכותו לקרקע, ולכן כשיש חציצה בין האויר לקרקע, ולו גם חציצה חדשה, הרי היא מבטלת את קדושת האויר שמעליה (שבט הלוי ח"ה סי' כא)¹¹.

קדושת האויר – עד איזה גובה?

יש לדון בשאלה: עד איזה גובה חלה קדושת העזרה? האם עד גובה חומותיה או אף למעלה מזה (כפי ש"רשות היחיד עולה עד לרקיע" מחמת מחיצותיה, שבת ז,א), והאם יש גבול כלשהו לדבר? במקדש דוד (סי' טז,ה) הסתפק בדבר (הנפקא מינה – האם בשר שהועלה מעל גובה מחיצות העזרה נפסל ביוצא), והביא את דברי הראב"ד בתמיד הנ"ל, שאויר העזרה נתקדש "אפילו עד רום רקיעא". ראייה לכך הביא במקדש דוד מהגמ' להלן (נט,ב), שדנה בשאלה האם המזבח במשכן היה גבוה יותר מן המחיצות, ומעלה את השיקול: "אפשר כהן עומד על גבי המזבח ועבודה בידו וכל העם רואין אותו מבחוץ?!", ולא ציינה שיש בכך פגם מהותי, שעבודתו איננה במקום הקודש (ואם כך הוא במשכן הנייד – קל וחומר בבית עולמים). על פי דברי הראב"ד כתבו הפוסקים שאסור לטוס מעל מקום המקדש (יביע אומר ח"ה יו"ד סי' כו, ובהרחבה בספר 'הר הקודש' עמ' ריב-ריח, ועיין גם מנחת שלמה תניינא סי' קלח)¹².

סיכום

בסוגיה כאן ובמקומות נוספים במסכת נאמר בפשטות שאויר העזרה כעזרה. בגמ' בשבועות נאמר, לפי גרסת כמה ראשונים, שיש ספק בדבר, וכמה ראשונים דחו גרסה זו, או פירשוה בדרכים אחרות, וקיימו את המבואר כאן שאויר

שהאויר של מעלה שעל גביהן לא נתקדש, מפני שהפסיקה התקרה של לשכה בין אויר של מעלה לאויר של מטה ובשביל כך לא קידשו אלא למטה, דמה שלמעלה לא קידשו, אבל באותו מקום שהיה (חלוק) [חלק] בעזרה באותה שעה – אותו אויר נתקדש אפילו עד רום רקיעא". לדעת הראב"ד הקידוש תלוי בכוננת המקדשים, כלשונו "ובשביל כך לא קידשו", ולכן מה שקידשו התקדש באופן מוחלט, ולא ישתנה מחמת שינויים בבנין לאחר מכן (וכן פסק בשו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תרצא). בכך חולק הראב"ד על דברי ר' אלחנן שהביא לפני כן, שגגות חדשים שנעשו בעזרה אינם מתקדשים¹⁰. נראה שלדעת ר' אלחנן קדושת האויר נובעת

גגות בעזרה בזמן הזה. בגמרא נאמר ש"גגין ועליות לא נתקדשו". לפי פירוש הראב"ד בתמיד, גגות חדשים שנבנו לאחר קידוש המקום על ידי דוד ושלמה ולא היו כלולים בתוכנית המקדש - יש בהם קדושה, מפני שאין בכוחם של הבונים לבטל את קדושת אויר העזרה.

10. הראב"ד מוכיח כשיטתו מדין המקוה שעל גג בית הפרוה, המשמש לטבילת הכהן הגדול ביום הכיפורים, והרי נאמר בו: "ורחץ את בשרו במים במקום קדוש" (ויקרא טז,כד), ומכאן שגג זה מקודש, ועל כרחף שונה הוא משאר גגים בכך שנבנה לאחר קידוש הבית (עיין תוס' יומא לא,א ד"ה וכולן, שהסבירו את קדושת גג בית הפרוה באופן אחר, ובראב"ד שם דחה תירוץ זה).

11. שבט הלוי דימה זאת לתוס' פז,ב ד"ה כלי שרת, שכתבו לעניין אויר המזבח שאפשר שכלי שרת חוצץ ומבטל את קדושת האויר שמעליו. עוד ציין לתוס' במכות (יב,א ד"ה אילן), שהקשו מדין גגין ועליות שלא נתקדשו על הדיון שם שיותר לאכול מעשר שני מעל גבי אילן בירושלים, ותירצו ש"אויר ירושלים כירושלים". דבריהם מוקשים, שמשמע שבאו לחלק בדיון גגין ועליות בין ירושלים והמקדש, משום שאויר העזרה אינו כעזרה (עיין מהרש"א שם), וזה בניגוד לסוגיה כאן, וגם בניגוד לגמ' בפסחים פה,ב האומרת במפורש שגם גגות ירושלים לא נתקדשו לאכילת פסחים (קושיית המשנה למלך הל' שגגות יא,ד). ויש ליישב, שאין כוונתם לחלק בין ירושלים למקדש אלא בין גגין לאילן, ודעתם כראב"ד שאויר ירושלים כירושלים מחמת עצמו, ולכן רק גג שהיה כבר בשעת הקידוש חוצץ, מה שאין כן אילן חדש שניטע שם (חק נתן, מובא ב'עוד יוסף חי' במכות שם).

בשו"ת בית שלמה (או"ח סי' כח) הוכיח כשיטה זו, שקדושת האויר איננה קבועה אלא משתנה לפי השתנות הגגות, מכך שגג ההיכל אינו קדוש (פסחים פז,א). הרי גג זה היה נמוך מגובהו בבית ראשון (עיין דברי הימים-ב ג,ג במיוחד לרש"י וברד"ק), ובבית ראשון היה מקום זה חלק מעליית ההיכל, שנתקדשה (פסחים שם). ומכיוון שקיימא לן שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא - ראוי היה שתישאר הקדושה בגג מחמת קדושתו בבית ראשון! ועל כרחף פסקה קדושתו כי האויר אינו קדוש מחמת עצמו (אלא שאין זו קושיה על הראב"ד, לשיטתו שפסקה שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, ראה להלן מערכה קמ). עוד הוכיח ב'עוד יוסף חי' (מכות יב,א) מהגמ' בפסחים (פה,ב), שמקשה על הסברה שגגין לא נתקדשו מהמשפט "כזיתא פסחא והלילא - פקע איגרא", שמשמעו שאכלו את הפסח על הגג (ודחתה, שרק ההלל נאמר

שם), ולא תירצה שמדובר בגגות שנבנו לאחר קידוש ירושלים. בחלק מהספרים הנ"ל ובמקומות נוספים נדונה שאלה זו בהקשר להלכות בית הכנסת, באשר לבניית מחיצה שתמעט מגובהו, האם בכך תבטל קדושת האויר שמעל למחיצה.

12. למרות האמור, יתכן שיש גבול כלשהו לדבר ומותר לטוס בחללית מעל מקום המקדש. התורה ניתנה על פי דעת בני אדם, והדעת נוטה שמה שלא נתפס בעיניהם כשייך לכדור הארץ בכלל ולמקום המקדש בפרט אינו כלול בדיון זה. הגע בעצמך, האם יתכן שאדם העומד בחלל נכנס לפתע לאויר העזרה מחמת סיבוב כדור הארץ ולרגע כמימריה כבר עזבתו קדושת העזרה כי הכדור סב למקום אחר? היתכן שכל החלל המקיף את כדור הארץ בקו הרוחב של ירושלים מתקדש לרגע מדי כ"ד שעות? מסתבר, אם כן, שקדושת האויר נאמרה עד גבול האטמוספירה הנעה עם כדור הארץ, ולא מעבר לכך. בפרט אם נאמר שאויר העזרה התקדש כתוצאה מהחללת בני אדם, יש לומר שלא היתה דעתם על כך. וגם אילו רצו - הרי אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, ולכאורה לא שייכת בעלות על אויר שאין לאדם שום תפיסה ויכולת חזקה ושימוש בו (אם כי אפשר שקדושת מקום המקדש איננה שייכת כלל לדיני קנין ובעלויות, עיין הר הקודש עמ' ריח. ואולי הדבר תלוי במחלוקת הראשונים האם הסברה "ובאו בה פריצים וחללוה" מפקיעה גם את קדושת מקום המקדש, עיין רמב"ן מכות יט,ב). גם המושג "רקיע" ו"רום רקיעא" בשימוש בדברי חז"ל (כגון לעניין טומאת אהל שעולה "עד לרקיע") איננו בלתי מוגבל. המושג "רקיע" מבטא מחיצה כלשהי בין הארץ לבין שמי השמיים (עיין הל' יסודי התורה גא), ונראה שבדברי חז"ל יש חלוקה בין העולם התחתון, שהוא עולמו של האדם, לבין עולם עליון (שיש בו מציאות פיזית כלשהי), שהוא מעל לרקיע. ואף על פי שאין ראייה לדבר - זכר לדבר בפסוק: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו,טז). וראה דיון דומה לעיל מערכה נו על קדושת קרקע העזרה עד התהום, ושם (הערה 9) הובאו דברי הגרש"ז אורבך בעניין זה, והוא מבחין מסברה בין קדושת הארץ, שיש מקום להגביל אותה למקום שיש לו זיקה כלשהי לקרקע העליונה, לבין טומאת אהל, שלדעתו אין יסוד להגביל את התפשטותה.

נחלקו ראשונים האם קדושת אויר העזרה מתבטלת כשנבנה בה גג חדש החוצץ בין הקרקע לבין האויר שמעליה: לדעת הראב"ד הקדושה קיימת, ולדעת ר' אלחנן היא בטלה. נראה שיסוד מחלוקתם בשאלה האם זוהי קדושה עצמית, הנובעת מהחלטת המקדשים, או קדושה הבאה מאליה מחמת קדושת הקרקע שתחת אויר (שבט הלוי).

קדושת אויר העזרה עולה מעל לגובה מחיצותיה, עד לרקיע (ראב"ד; הכרעת האחרונים).

העזרה כעזרה. לעומתם, בתוס' הרא"ש כתב שיש מקום לספק באויר העזרה לגבי אדם התלוי בה, והסוגיות שלפיהן אויר העזרה כעזרה הן כשגופו מונח בעזרה או מחוצה לה. שיטתו נסתרת לכאורה מהסוגיה כאן, שנוקטת שאויר העזרה כעזרה אפילו לגבי תלוי, ואפשר שכוונתו לעניין איסור כניסת הטמאים דווקא. סתירה דומה קיימת גם בפסקי הרמב"ם, ורבים פירשו שגם לדעתו אין ספק בקדושת אויר העזרה, אבל באור שמח פירש שיש ספק האם אויר העזרה נתקדש בקדושה עצמית או רק מחמת הקרקע שתחתיו.

מערכה סז. קרבן שדמו ניתן שלא במקומו (כו,א-כו,ב)

על המזבח לכפר על נפשותיכם (ויקרא יז,א). עצם הגעת הדם אל המזבח דיה לכפר, ללא הבדל לאיזה מקום במזבח הגיע הדם. אולם זאת רק לעניין הכפרה, ולא לעניין אכילת הקרבן, כפי שמדייקת הגמ' מפסוק זה גופו: "לכפר – לכפרה נתתיו ולא לדבר אחר".

יש לקיש סבר אף הוא כשמואל, אולם רבי יוחנן חולק וסובר שנתנה שלא במקומה פסולה לגמרי ולא נתכפרו הבעלים.

דברי שמואל מתחדשת הבחנה בין שני עניינים ומטרות בהקרבת הקרבן: כפרת הבעלים, ותהליך ההקרבה הפרטני הכולל הקטרה על המזבח ואכילה על ידי הכהנים או הבעלים. לצורך הענין הראשון כל המזבח מכפר, ואילו העניין השני מותנה בדיוק הפרטים של מקום הזריקה. המשפט "אלמא קסבר שלא במקומו כמקומו דמי" לכאורה אינו מדויק, שהרי שמואל לא אמר שאין הבדל בין המקומות, אלא שגזירת הכתוב שלעניין הכפרה די בהגעת דם למזבח; מכאן שהגמ' מבינה זאת כתפיסה עקרונית, שההבדל בין חלקי המזבח השונים הוא בבחינת "פרטים קטנים", שאינם יכולים לבטל את כפרת הבעלים¹. הרמב"ם בפירושו למשנה (זבחים ב,א) אף כותב שהדרשה מ"על המזבח לכפר" היא אסמכתא בלבד ("הסמיכו אותו"). דוגמא לדבר מצינו בהלכות במה, שבה אין הבדל בין חלקי המזבח ("מחיצה לדמים", משנה להלן קיג,א), ומכאן שהפרטים שנתחדשו בהלכות מזבח בית עולמים אינם מהותיים לכפרה².

פירוש המשניות לפי שתי השיטות

המשנה (כו,א) מלמדת שקרבן שדמו ניתן שלא במקומו, בין אם השינוי הוא מעליון לתחתון או מפנימי לחיצון, או

מקום נתינת דם הקרבן על המזבח משתנה מקרבן לקרבן. באופן כללי הקרבנות מתחלקים לקרבנות 'חיצוניים' וקרבנות 'פנימיים': רוב הקרבנות הם 'חיצוניים', שדמם ניתן על מזבח העולה הנמצא מחוץ להיכל, ואילו החטאות הפנימיות הם 'פנימיים', שדמם ניתן בהיכל (על הפרוכת ומזבח הזהב, וביום הכיפורים אף בקודש הקדשים). הקרבנות החיצוניים מתחלקים ל'עליונים' ול'תחתונים': רוב הקרבנות הם 'תחתונים', שדמם ניתן בחציו התחתון של המזבח (למטה מחוט הסיקרא), ואילו חטאת בהמה ועולת העוף הם 'עליונים', שדמם ניתן בחלקו העליון של המזבח (למעלה מחוט הסיקרא).

הסוגיה עוסקת במקרה בו הכהן שינה ונתן את דם אחד הקרבנות שלא במקום המיועד לו. עיקרה של הסוגיה הוא שיטת שמואל, המחדש ששינוי מקום הדם איננו פוסל לגמרי את הקרבן, ואיננו מונע את כפרת הבעלים. יש לברר את שיטתו: על איזה שינוי מקום מדובר? מה דין הקרבן ומה ייעשה בו? מה דעתם של תנאים ואמוראים אחרים בשאלה זו? ומהו פסק ההלכה?

זהו נושא יסודי ומורכב, שמסתעף להרבה עניינים וסוגיות במהלך המסכת. נשתדל לעמוד על עיקרי הדברים, ולברר את ההשלכות מכאן על נושאים מקבילים.

מחלוקת האמוראים

דעת שמואל, שקרבן שדמו ניתן על המזבח שלא במקום הראוי לו – מכפר ועולה לבעלים, ואינם חייבים להביא קרבן חדש, אלא שהבשר נפסל מלאוכלו. לדעתו נתינת דם שלא במקומה נחשבת נתינה במקומה לעניין כשרות הקרבן, ובלשון הגמרא: "שלא במקומו – כמקומו דמי". ראייה לדבר הביא מהפסוק: "כי נפש הבשר בדם הוא, ואני נתתיו לכם

1. בדומה לכך מצינו סברה בתוס' (סו,ב ד"ה ואלא במיצוי), שכשם ששמואל מכשיר בשינוי המקום - כך יכשיר בשינוי פרטי העבודה, כגון שהיזה בעולת העוף במקום למצות. ולאחר מכן דחו, שאין לדמות שינוי בעבודה לשינוי במקום.

2. כמוכן אין זו הוכחה של ממש, שהרי כמה הלכות החסרות בבמה מעכבות